

A prímási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben

ADRIÁNYI GÁBOR

Született 1935-ben Nagykanizsán. Teológiai tanulmányait Budapesten, Rómában, Párizsban és Bécsben végezte. 1959-ben titokban pappá szentelik, 1963-ban teológiai doktorátust szerez Rómában. 1971-től magántanár a Bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán, 1976 óta ugyanott tanszékvezető tanár, az Egyháztörténeti Intézet igazgatója. A Varsói Katolikus Akadémia tiszteletbeli doktora. Legutóbbi írását 1993. 4. számban közzétük.

Németh László egy rövid, de alapos tanulmányban nemrég vállalkozott arra,¹ hogy a rendelkezésre álló forrásokban található ellentmondásokat feloldja avval a kérdéssel kapcsolatban, hogy 1971-ben VI. Pál pápa Mindszenty Józsefnek megígérte-e, hogy „mindig esztergomi érseknek és Magyarország prímásának fogja tekinteni”.²

A kérdés nemcsak VI. Pál pápa és az utolsó magyar hercegprímás személyes kapcsolatát érinti, hanem az egész vatikáni keleti politikát is XXIII. János pápától VI. Pál pápáig bezárólag (1962-1978). Ez a politika a nemzetközi szakirodalomban ma is vitatott,³ és érthető, hogy vatikáni építőmestereit, mint Agostino Casaroli volt bíboros államtitkárt, többször is ennek megvédésére, sőt szükségességének megokolására ösztönözték. De még ők is tudatában voltak és vannak az ún. Mindszenty-kérdés kényes jellegének. Achille Silvestrini bíboros 1992. december 11-én a friuli Goriziában egy egyháztörténeti kongresszuson előadást tartott a Vatikán keleti politikájáról. Ő mint annak idején a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának a titkára evvel hivatalból foglalkozott. Előadásában a szentszéki politikát védte, de hozzátette: „Mindszenty bíboros esete egy különleges eset. Térdet kell hajtani előtte.”⁴

Akik a felvetett kérdést ma pontosan megválaszolhatnák, VI. Pál pápa, Mindszenty bíboros és a tolmács, Zágón József már nincsenek életben; de az igaz, hogy az utóbbi kettő többször is nyilatkozott róla. Zágón prelátus, aki e sorok írójának a Pápai Magyar Intézetben 1961-től 1963-ig előljárója volt, 1974-ben, egy római találkozás alkalmával személyesen is elbeszélte a jelenetet, mégpedig úgy, ahogy a bíboros *Emlékirataiban* megörökítette. A Szentatya előbb mindenkit kiküldött a sekrestyéből, és latinul szólt hozzá. Majd behívta Zágont, megismételte ezt a mondatot: „tu es et restas Primas Hungariae” — előbb latinul, majd olaszul —, és arra kérte Zágón prelátust, hogy fordítsa le Mindszentynek. Félreértésről tehát nem lehetett és nem is lehet szó. A kérdés csupán az, miképpen is kell a mondatot értelmezni? Egyszerűen úgy, ahogy erről már a budapesti tárgyalások alkalmával szó volt!

Zágón prelátus, amikor mint VI. Pál pápa személyes követe 1971. június 25-én, 26-án és 27-én Budapesten az amerikai követségen Mindszentyvel tárgyalt, jegyzőkönyvében mint a Szentatya első és legfontosabb közleményét az ország elhagyásával kapcsolat-

¹Vigilia, 1998. 4. 247-252.

²Mindszenty József: *Emlékirataim*, 1974, Toronto, 484.

³Vö.: Stehle, Hans Jakob: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Presse und die Kommunisten*, 1993, Zürich, első kiadás ezen a címen: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917-1975*, 1975, München-Zürich,

Raffalt, Reinhard: *Wohin steuert der Vatikan?* 1973, München.

Adriányi, Gabriel: *Die Ostpolitik der Päpste Pius XII. Johannes XXIII. und Paul VI. (1939-1978) am Beispiel Ungarns,* in: Weillaufl,

Manfred-Hausberger, Karl (kiadó): *Papsttum und Kirchenreform.*

Festschrift für Georg Schwaiger zum 65.

Geburtstag. St. Ottilien, 1990, 765-786.

⁴A jelen sorok írója mint maga is előadó ültető volt.

⁵Adriányi Gábor: *Miért és hogyan hagyta el Mindszenty József a budapesti amerikai nagykövetséget?* in: Török József (szer.): *Mindszenty József emlékezete* (Studia

Theologica Budapestinensia, 13), 1995, Budapest, 73-89, itt: 82.

⁶Uo.: 82.

⁷A garancia-levél szövegét sem a Szentszék, sem Budapest nem publikálta, mint ahogy az 1964-es ún. „agrément” szövegét sem. A garancia-levél tartalmát Mindszenty feljegyzéseiből lehet rekonstruálni, vö.: alább.

⁸Vö.: Zágón prelátus protokollját, Adriányi uo. 84.

ban így örökítette meg: „Érintetlen marad Eminenciád primási és esztergomi érseki minősége. Az ezzel járó jogok és köteleességek gyakorlását Eminenciád függessze fel, és ne foglalkozzék az ország vagy az esztergomi egyházmegye ügyeivel. Ez utóbbi — sede plena — apostoli adminisztrátort kap.”⁵ Mindszenty így válaszolt: „A primási és érseki minőség meghagyásáért hálás köszönetemet fejezem ki a Szentatyának. Örömmel és megnyugvással vettem a lapokból a hírt, hogy a Szentatya ezt a magyar külügyminiszterrel is közölte. A fenti joghatóságok felfüggesztését élőszóval vállalom, írásban ezt ne kapja meg senki, még az új apostoli adminisztrátor sem. A jogok felfüggesztése csak Magyarország területére vonatkozzék, a bécsi Pázmáneum névleg is fennhatóságom alatt maradjon. A »sede plena« megoldásnak ellene vagyok. Maradjon, ahogy volt. Ahogy 1948-ban, éppen úgy 1971-ben is impeditus vagyok és maradok.”⁶

Amikor a primás 1971. szeptember 28-án elhagyta az amerikai követséget és az országot, abban a meggyőződésben volt, hogy az esztergomi székből nem lesz változás. Nem tudta viszont, hogy Agostino Casaroli egy nyilatkozatot írt alá — ennek szövegét Budapesten készítették —, amely garantálta, hogy Mindszenty száműzetésében semmi olyan nyilatkozatot nem tesz, és olyan tevékenységet nem fejt ki, amely a magyar kormányra nézve hátrányos volna.⁷ Ha most tehát a Szentatya 1971. október 23-án azt mondta a primásnak, ő esztergomi érsek és primás marad, nyugodtan állíthatta ezt a kormánynak adott garancia tudatában is, annál is inkább, mert joggal remélhette, hogy Mindszenty újabb speciális helyzetére való tekintettel felelősségérzéssel és körültekintően fog viselkedni.⁸ Igaz, a pápa nem mondta azt, hogy „mindig”. De Mindszenty ezt helyesen értette és értelmezte, mert különben mi volna a mondat értelme? Az, hogy Mindszenty *egyelőre* esztergomi érsek, primás marad? Akkor erről vele már kiutazása előtt tárgyalni kellett volna. A Szentatyának ez a nyilatkozata nyilvánvalóan nem egy kis időre szól, hanem definitív jelleggel bírt, és így is értette ezt mindkét fél. Nyitott csak az a kérdés marad, hogy az ominózus garancia-nyilatkozatban szó volt-e Mindszenty esetleges felmentéséről.

Ismeretes, hogy a továbbiakban a primás Bécsből, a Pázmáneumból induló lelkipásztori látogatásai az öt kontinensen szétszóródott magyarság között, nyilatkozatai és főként később emlékiratainak publikációja egyrészt a magyar kormány erélyes és ismétlődő tiltakozását vonta maga után — Budapesten mindenemű tárgyalás megtagadásával is fenyegetőztek —, másrészt pedig a Szentszék is interveniált a primásnál. Maga VI. Pál pápa már 1971. december 14-én egy, a baloldali sajtó által félremagyarázott kijelentés miatt („ideiglenes” magyar-osztrák határ, ti. „vasfüggöny”) arra kérte Mindszentyt, hogy nyilatkozatainak, beszédeinek a szövegét előbb hozza a Szentszék tudomására.⁹ A primás hajlandó volt erre a Szentatyával szemben, de egy kúriai

⁹A levél fotokópiája a szerző birtokában, vö.: *Emlékirataim*, 486-487.

¹⁰Mindszenty:

Emlékirataim, 487.

¹¹Ennek fotokópiája a szerző birtokában.

Ebben összefoglalja a korábbi tárgyalások pontjait is, többek között így ír: „Prima conditio Sanctae Sedis attinebat

Archiepiscopatum

Strigoniensem et

Primatiam Hungariae.

(Ego remanebo

Archiepiscopus

Strigoniensis et Primas

Hungariae imeditus.)

¹²A szerző tulajdonában.

cenzúrát visszautasított¹⁰, és egy terjedelmes iratban 1972. március 10-én foglalta össze álláspontját.¹¹

A nézeteltérések egy újabb pápai személyi megbízott elküldését tették szükségessé. Csertő Sándor kanonok, a Szent Officium munkatársa 1972. november 8-án és 9-én tárgyalt Bécsben Mindszentyvel. Ezekről jegyzőkönyvet („rapporto”) is készített.¹² Mindszenty maga a kétnapos tárgyalást így foglalta össze:

Bécs, 1972. november 9. *Öminenciája válasza*:

„1.) 1972. október 10-én tudtam meg a bécsi apostoli nuncius úrtól, hogy a Szentszék 1971 nyarán megállapodott a bolsevista magyar kormánnyal, hogy Hazából történt távozásom után én semmi olyant nem teszek vagy mondok, ami zavarná a bolsevista magyar regime és a Vatikán között a jóviszonyt. A szentszéki megbízott ezt az engem súlyosan érintő tényt 1971-ben a tárgyalások egész folyama alatt elhallgatta előttem.

2.) Ha én személyi kiküldöttet kapok tárgyalásra, elvárhatom, hogy minden engem és jövőmet érdeklő ügy ismertetésre kerüljön. Ahogyan közölni kellett volna velem az amerikaiak lépéseit a Vatikánnál személyemmel kapcsolatban, hogy ennek horderejével tisztában legyek. Ha ezeket megkaptam volna, visszariadva a megegyezés tényétől és tartalmától, úgy gondolom, arra a lépésre határozom el magamat, hogy megalázkodva a történt lépések visszavonását kérem. Tudott dolog, hogy én szenvedő népem körében akartam Budapesten meghalni.

3.) A megállapodás tényét továbbra is titokban tartották előttem. Az 1971. december 14-i levél (a pápa fenti levele, A. G.) pedig ítélkezett felettem megkérdezésem nélkül. Ma is mély fájdalom fog el, ha arra gondolok, hogy ezt egy rosszindulatú sajtótámadás idején megalázó körülmények között kézbesítették ki nekem. De mégis később üzenetekben és levélben is enyhülést véltem felfedezni. Ez abból is látszott, hogy eleinte kérték a szentbeszéd szövegét (például a bambergi utam előtt), amit később már nem tettek meg.

4.) Azt gondolom, hogy amikor a Szentszék megkapta a magyar kommunista regime követelését, ezt nekem be kellett volna mutatni. Ez nem történt meg, még csak említést sem tettek előttem erről, sőt az utólagos megküldés sem történt meg.

Ennek megtörténte nélkül és a megállapodás további ötnegyed évig titokban tartásával kaptam a panaszokat, hogy ezt meg azt nehezményezik.

5.) A Szentatya szándékait régi tisztelettel fogadom. Mégis meg kell mondanom, hogy a velünk szemben álló tábor a szerződések hosszú sorát kötötte országokkal, világszervekkel és egyházakkal, de köztudomású, hogy egyetlen egy esetben sem teljesítette vállalt kötelezettségeit, ha azok érdekeivel és ideológiai célkitűzéseivel ellenkeztek. Az ő szerződésai az ellenfél behálózására szolgálnak a legtöbb esetben.

Otthon síri hallgatás van. Visszariadok attól a gondolattól, hogy én, aki szabad világban élek, ezt a síri hallgatást nyugodtan folytassam. Ez, úgy vélem, népem teljes letöréséhez vezetne.”¹³

¹³A szerző tulajdonában.

Ismeretes, hogy a nézeteltéréseket később sem sikerült elsimítani, vagy a primást rávenni arra, hogy önként mondjon le érsekségéről.¹⁴ Csertő Sándort 1974 januárjában újra Bécsbe kellett küldeni, aki VI. Pál pápa kéziratát hozta, és Franz König bíboros, bécsi érsek kíséretében január 22-én, 23-án és 24-én tárgyalt Mindszentyvel. A tárgyalásokról Csertő olasz nyelvű beszámolót készített.¹⁵ A pápai kézirat lényege az volt, hogy a Szentatya Mindszenty tudomására hozta definitív döntését: a közeljövőben az esztergomi széket megüresedettnek nyilvánítja. Csertő pedig kifejtette, hogy a Szentatya nem gondol azonnal egy új érsek kinevezésére, hanem Lékai László veszprémi apostoli adminisztrátort kívánná esztergomi apostoli adminisztrátor-nak megtenni.¹⁶

¹⁴Vö.: Mindszenty: *Emlékirataim*, 494-495.

¹⁵Az öt oldal terjedelmű „rapporto” a szerző birtokában.

¹⁶Ugyanott a „rapporto” 8. pontja.

A Szentszék a pápa döntését 1974. február 5-én hozta nyilvánosságra. Előtte pár nappal megjelent Rómában Mészáros Tibor, Mindszenty személyes titkára a primás január 7-én kelt levelével. A pápa nem volt hajlandó őt fogadni. De Mester Istvánnak, a Püspöki Kongregáció munkatársának sikerült elérnie, hogy a szokásos heti általános pápai kihallgatáson Mészáros Tibor helyet kapott azok között, akik a Szentatyával néhány szót válthattak. Amikor VI. Pál pápa hozzá ért, és Mészáros mint Mindszenty küldötte a levelet át akarta neki adni, a Szentatya továbblépett, és csak annyit mondott: „siete fedeli — legyetek hűségesek!”¹⁷ Tény, hogy VI. Pál pápa 1973 óta nem volt hajlandó senkit sem fogadni, aki a magyar primás ügyét akarta volna vele megbeszélni.

¹⁷Mester István közlése a szerzőnek.

A pápa döntése óriási felháborodást váltott ki az egyházon belül is. Még bíborosok — köztük a kölni Joseph Höffner — érsekek, püspökök is tiltakoztak Rómában. Nyilvánvaló volt, hogy a hivatalosan és sokat emlegetett „rendkívül súlyos lelkipásztori szükségyszerűség” mögött politikai okok húzódtak. Tüntetésekre is sor került. Ezekről a magyarországi közvélemény természetesen nem szerzett tudomást. Maga Mindszenty azonban arra kérte híveit, hogy tartózkodjanak mindenemű bírálattól a Szentszékkel szemben.¹⁸ Viszont az akkori magyar püspöki kar az állami nyomásnak engedve 1974. március 20-án VI. Pál pápának döntéséért köszönetet mondott, és azt helyeselte.¹⁹ Igaza lett Mindszentynek abban is, hogy elmozdítását Kádár János személyes győzelemnek fogja elkönyvelni.²⁰ Kádár 1974. március végén a szabolcszatzmári meggyeggyülésen örömeinek adott kifejezést afölött, hogy VI. Pál pápa Mindszentyt, „az antikommunizmus nagy harcosát cserben hagyta, és az érseki székéből kipenderítette”.²¹

¹⁸Életünk 1974. április 1.1.

¹⁹Új Ember 1974. március 31.

²⁰Csertő 1974-es „rapporto”-jának 14. pontja.

²¹Új Európa Nr. 3. 1974. május-június 18.

A Szentatya döntése, Magyarország primásának hivatali elmozdítása tizenöt hónappal annak halála előtt, egyedülálló az ezeréves magyar egyháztörténelemben. A magyar egyházért, hitért és népért megkínzott és elítélt utolsó hercegprimás felmentése súlyos sebet ütött sokak szívében.